

עציץ מחובר למתקן שטיפה

לאחרונה פותח ונפרץ עציץ המחובר למתקן שטיפה בשירותים, הגדל על מים. צינורית מחברת את העציץ למיכל המים. בשעת השטיפה המיכל מתרוקן ומתמלא מיד מחדש. כלומר, העציץ מפסיק לינוק, בשעת השטיפה, מהמיכל, ולאחר מילוי המיכל מחדש חוזר העציץ לינוק מהמיכל. האם מותר להשתמש במתקן כזה בשבת?

תשובה:

א. עציץ שאינו נקוב

לכאורה עציץ זה אינו נקוב ואין בו איסור זריעה וקצירה מהתורה, וכמבואר בשבת ק"ח א'.

אולם אחרי העיון, אדרבה, משם יש להביא ראייה הפוכה, אמר אב"י האי מאן דתלש פיטרא מאונא דחצבא מיחייב משום עוקר דבר מגידולו. מתיב רב אושעיא, התולש מעציץ נקוב חייב, ושאינו נקוב פטור? (ואף כאן החצבא נחשב לעציץ שאינו נקוב. ועיין גטין ז' ב' ששיטת רש"י שחרס אינו צריך נקיבה. ועי"ש בתור"ה עציץ). התם לאו היינו רביתיה, הכא היו רביתיה. וצ"ע, האם עציץ הגדל על מים נחשב רביתיה או לא. לכאורה יש לדמותו לחצבא, דהיינו רביתיה.

ועיין שו"ת הר" - צבי או"ח סי' קע"ה, שדן בשאלה, האם לשיטת הרמב"ם, שעציץ נקוב ע"ג יתדות נחשב לתלוש, מותר מהתורה לתלוש ממנו בשבת או לא? והביא מחלוקת בדבר בין ספר קובץ על הרמב"ם פ"ח מהל' שבת לבין האגלי - טל. שלדעת ספר קובץ חייב ולדעת האג"ט פטור. והביא בשם הגר"י מלצן שכתב שאע"פ שלדעת הרמב"ם עציץ נקוב ע"ג יתדות נחשב לתלוש, אך בתולש ממנו עוקר דבר מגידולו וחייב. והגרצ"פ העיר על דבריו שיש לחלק בין דבר שדרכו ליגדל מאליו לבין דבר שאין דרכו ליגדל מאליו. לכן פיטרא כאונא דחצבא הוא דבר הגדל מאליו ולכן היינו רביתיה והתולש ממנו חייב. וכן התולש כישותא מהזמי והיגי, ועשבים שעלו בצרור. אבל עציץ נקוב ע"ג יתדות י"ל דאינו רביתיה וכן עציץ שאינו נקוב אינו רביתיה ולכן התולש ממנו בשבת פטור, ולא דמי לצרור שעלו בו עשבים, שמתחילתו נתגדל ע"ג יתדות ועיקר גידולו בתלוש היה.

ב. מהי דרך גידול?

והבחנה זו צ"ע. האם בעציץ שאינו נקוב, או בעציץ נקוב ע"ג יתדות, לא מצינו שגדלים בהם עשבים מאליהם, כמו בצרור? ומדוע צרור נחשב רבתייה, ועציץ שא"נ, או עציץ ע"ג יתדות לא נחשבו רבתייה? ואולי יש לחלק בין עשבים, שהם גידולי בר, שיכולים לגדול בכל מקום, גם בצרור תלוש, וכן מצינו "חציר גגות" וכדו', גידולים אלו גדלים בכל מקום והיינו רבתייה. משא"כ גידולים תרבותיים, שדרך לגדלם באדמה ולא בעציצים, ולכן עציצים שאינם מחוברים לאדמה לאו היינו רבתייהו.

ולפי"ז גידולי מים שהתפתחו היום מאוד ואפשר לומר שדרך לגדל כן היינו רבתייהו ויתכן שהתולש מהם חייב מהתורה. וצ"ע.

מיהו הגרצ"פ הוסיף נקודה עקרונית: "דבר שדרכו ליגדל מאליו". ודבריו מסתברים. שרק דבר הגדל בצורה טבעית היינו רבתייה. אך דבר שאינו גדל בצורה טבעית. אלא רק בצורה מלאכותית, לאו היינו רבתייה. ולפי"ז גידולי מים טבעיים, הגדלים בדרך כלל במים מאליהם, כגון אצות ופטטריות, היינו רבתייהו והתולש מהם בשבת חייב. אך פרחים הגדלים רק באופן מלאכותי על מים אינם רבתייהו והתולש מהם בשבת פטור. ולכן עשבים בצרור, שזהו גידולם הטבעי, וכן פטרי באונא דחצבא וכישות בסנה, כל אלו גדלים באופן טבעי, מאליהם, לכן חייב, אך הפרחים בני"ד, העציץ שא"נ המחובר למתקן שטיפה אין זו דרך גידולם הטבעית ולכן פטור. מיהו איסור דרבנן יש. וחביבין דברי סופרים יותר מיינה של תורה.

ג. הבחנה בין קוצר לנוטל נשמה

והנה החצבא הזאת, שעל אוזנה צמחו הפטריות, החיות מלחלוחית הכד, אם לא ישארו בה מיים זמן רב תתיכשו ויתיכשו הפטריות יחד אתה. נמצא שמה שמחיה את הפטריות זהו השמוש התדיר בכד. ובכל פעם שמרוקנים את המים מהכד ממיתים בעצם את הפטריות, כי מנתקים אותן ממקור חיותן, וכשממלאים את הכד מחדש חוזרים ומצמיחים אותן, ומכיון שהשימוש בכד הוא תדיר הן אינן מתות לעולם. אולם הא גופא קשיא, כיצד מותר להשתמש בכד בשבת? וזאת לא מצינו שיהיה אטור למלא את הכד מים בשבת, או לרוקן אותו. עיין למשל ביצה ל' א', הנהו נשי דקמליין חצבייהו מיא ביומא טבא. וכן בשבת קמ"ח א'. וצריך לומר, שמכיון שאין הפטריות מתות מיד, וגם אם לא ימלאו את הכד בשבת ימשיכו לחיות עד מוצ"ש מהלחלוחית הספוגה בכד, לכן אין גם במילוי המים בכד משום משקה או זורע, משום שגם בלי תוספת זו של ההשקאה יכלו להתקיים.

אלא שהנחתנו זו, שרק מיתה מיידית נחשבת למיתה, צריכה עיון. שהנה מצינו הבחנה יסודית בין מלאכת קוצר לבין מלאכת נטילת נשמה. בשבת ק"ז ב' השולה דג מן הים, כיון שיכש בו כסלע חייב. ואינו חייב מיד עם שלייתו מהים, אע"פ שאם יניחנו כן, ללא מים, זמן ידוע ימות. מכיון שאינו

מת מיד עם שלייתו מהים, ואם יחזירנו לים יחזור לחיות, אין שלייתו מהים נחשבת מיתה, עד שיתייבש כסלע, שאז אפילו אם יחזירנו למים שוב לא יחיה. בנטילת נשמה אינו חייב, איפוא, אלא כשנוטל את הנשמה בפועל. לעומת זאת, בקוצר, מצינו שם פ"א ב' בפרפיסא, היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתדות חייב. ולדעת הרמב"ם חייב מהתורה. ומשמע שחייב מיד, אע"פ שאינו מת מיד, ואם יחזירנו לקרקע ישוב לחיות, בכל זאת חייב. יתירה מזאת, עציץ נקוב וכן פרפיסא ע"ג יתדות ממשיכים לחיות ובכל זאת הפרדתם מהקרקע נחשבת לקצירה (ואף רש"י ויתר הראשונים, החולקים על הרמב"ם, זהו רק משום שסוברים שהפסק אויר בין הפרפיסא לקרקע אינו נחשב לניתוק, אך בניתוק גמור גם הם מודים שחייב מהתורה כקוצר. עיין הג"א שם.) ועיין אג"ט קוצר ס"ק כ"ו שהביא את הירושלמי פרק כלל גדול, שהשולה דג מן הים חייב משום קוצר. ובש"ק פ"י שם כפשוטו שאכן חייב משום מלאכת קצירה. והקשה האג"ט, א"כ מדוע בקוצר חייב מיד ולא לכשיבש, כמו דג? הרי שניהם מאותה מלאכה? ולדעת הרמב"ן והרשב"א נחלקו בזה הבבלי והירושלמי. שלדעת הבבלי שולה דג מן הים חייב משום נוטל נשמה ולא משום קוצר ולכן יש הבדל בין נוטל נשמה, שחייב רק לאחר שיבש, ובקוצר חייב מיד. ולדעת הירושלמי גם שולה דג מן הים חייב משום קוצר ואז נצטרך להשוות ביניהם לכל דיניהם. עכ"פ לדידן, קי"ל כהבבלי קוצר חייב מיד עם הפרדתו של הפרי מן העץ, אע"פ שאין מיתתו ניכרת מיד. ואולי היא הנותנת. מכיון שבקוצר המדובר בדבר מן הצומח, שאין לו חיות מורגשת כל כך כמו חי, לכן קצירתו היא מיתתו. משא"כ בנוטל נשמה, שהמדובר בבעל חיים, שחיותו מורגשת מאוד, כל עוד הוא חי ומסוגל להמשיך ולחיות אין חייבים על מיתתו.

ד. שיטת רש"י והריב"א בהצבא

ועין אג"ט, גוזז ס"ק ז', שהוכיח מרש"י צ"ה ב' ומהאור"ז שעוקר דבר מגידולו חייב משום קוצר. אלא שלרש"י רק כשעוקר מחיבורו. ולכן דג מהמים לא נחשב קוצר כי הדג אינו מחובר למים. וא"כ י"ל שה"ה העציץ שהנ"ד אינו מחובר ממש למים, וגרוע מדג במים, כי הדג נמצא בתוך המים, נושם אותם ושוחה בהם. העציץ בנ"ד מחובר רק בצניורית למים. והדברים ק"ו מחולב. ומה חולב, שהחלב כנוס בעטין, לדעת רש"י אינו נחשב לקוצר, משום שאינו מחובר ממש לעטין, ק"ו העציץ בנ"ד המחובר רק בצניורית בלבד. (ומיהו י"ל גם להיפך, שהחלב אינו יונק מהעטין, הוא רק מתרבה ומתכנס בתוכו, אולם החלב שכבר נוצר אינו צריך יניקה והעטין משמש לו רק בית קיבול. משא"כ עציץ, הוא יונק וחי בכל רגע ורגע מהמים המגיעים

1 החילוק נראה, שהעברת הפרפיסא באופן שממעט היניקה, יכול להשפיע על חלק מהפרפיסא — על שריג או עלה וכיו"ב. והרי גם על תלישת עלה נמי. יש בו משום קוצר. משא"כ בדג שלא שייך שישפיע על חלק ממנו, שאם הוא חי — כולו חי, ואין כאן משום נטילת נשמה, כל עוד לא יבש בו השיעור שקבעו חכמים. העורך.

אליו דרך הצינורית. מיהו, גם אם אמנם עציץ חמור מחולב, אך כודאי הוא קל מדג במים.)

ובשם הריב"א כתב ליישב את קושיית רש"י בדף פ"א ב' מדוע מותר לקנח בגבשושית, משום שסופו להחזירה ולכן אין כאן עוקר דבר מגידולו.
וא"כ גם אם נאמר שעוקר דבר מגידולו נחשב לקוצר, לרש"י צריך שיהיה חיבור ממש, כמו עובר במעי אמו. ולריב"א חייב רק כשאין דעתו להחזירו. וא"כ בני"ד שהעציץ אינו מחובר ממש למיכל המים, ודעתו לכך שהמים יחזרו למיכל לאחר שיתרוקן, הן לרש"י והן לריב"א אין כאן עוקר דבר מגידולו, ולכן אינו חייב משום קוצר.

ולדעת ריב"א צ"ל שזה שחייב בשולה דג מהים רק שכשיבש כסלע, היינו כשדעתו להחזירו. אך כשאין דעתו להחזירו יתכן שיתחייב מיד, כמו עציץ נקוב שהיה מונח ע"ג קרקע. ולדעתו י"ל שהפטירות הצומחות על הכד מותר לרוקן את המים מהן, משום שדעתו למלא את הכד מחדש במים תוך זמן קצר, לפני שיתייבש. ולכן אין גם איסור במילוי המים מחדש, ואינו נחשב למשקה, כי הוא נחשב רק למחזיר את הפטריות למקור חיוניותן ולא למשקה מחדש. ואה"נ אם הכד היה מונח זמן רב ללא שימוש והחל להתייבש והפטירות כבר החלו לקמול יתכן שיהיה אסור למלא את הכד במים, משום שעיי"כ משקה אותן. וה"ה בכל צומח אין חייבים על השקאתו אא"כ יש תועלת בהשקאה להתפתחותו של העץ. אך אם העץ רווי מים ואין תועלת בתוספת השקאה אין חיוב במשקה כזה. וכל ההבדל בין פטריות ככד לבין עץ רגיל הוא רק בכך שהכד רווי תמיד מים, משא"כ בעצים רגילים הם אינם רוויים תמיד ובכל פעם שמשקים אותם מאפשרים להם חיים נוספים וזוהי תולדת זריעה. אלא שעדין קשה, הרי גם כשאינו מחיה את הפטריות, יש בהשקאה זו לפחות איסור דרבנן? שהרי זאת לא מצינו שיהיה מותר להשקות עץ רווי? ולפחות יש כאן מראית העין? רק ילה"ק לרש"י, שכל שמחובר למקור חיוניותו אסור לקוצרו, הרי פטריות אלו מחוברות למים ויונקות מהם וא"כ כל הורקה של הכד ממימיו יש בה משום קצירה? (ודוחק לומר שהפטירות יונקות רק מהמים שבתוך החרס של הכד, שהרי הלחלוחית של החרס נשאבת מהמים שבכד?)

ה. הסיבות להתיר שימוש בחצבא

והנלענ"ד בשני אופנים:

(א) אין זו דרך קצירה. שהרי אינו תולש את הפטריות ממקומן, אלא רק מוציא את המים מהכד. וא"כ אין זו צורת קצירה. ולכן אין איסורה אלא מדרבנן. וכשסופו למלאו מחדש אין כאן אפילו איסורא דרבנן, דבכה"ג לא גזרו.
וצ"ע אם בכלל יש איסור קצירה בכה"ג, שאינו תולש דבר מגידולו בידים, אלא רק מייבשו ועיי"כ גורם לו שימות.

ומצאתי בשביתת השבת, קוצר ס"ק נ' בשם פתח הדביר שחייב משום קוצר גם בכה"ג. אך הגרצ"פ פרנק טוען כנגדו שאין זו אלא קצירה כלאחר יד והדבר תלוי במחלוקת ר"פ ור"א שבת ע"ג, בהאי דשדי פיסא לדיקלא. ולפי כללי

ההלכה, צריכה להיות שם ההלכה כרב אשי, דהוא בתרא, שאין זו דרך קצירה ופטור. אלא שברמב"ם לא הביא דין זה להלכה. ועיין מג"א סי' של"ו שלפי רב אשי צריך להיות שמי שקטף פרי ממחובר בפיו פטור משום שאין זו דרך קצירה, אלא שמרש"י סוכה ל"ו ב' ד"ה אבל אתרוג הביא שאם אכלו במחובר "אין לך תולש גדול מזה". וכנראה מפרש המג"א בדעת רש"י שאינו אלא תולש מדרבנן (ואולי יש לדייק את הדבר מלשון "תולש" שנקט רש"י ולא "קוצר" וצ"ע) והבכ"ש חולק על המג"א ומחייב. א"כ הדבר תלוי במחלוקת אחרונים.

(ב) הוא לא מתכוין לקצור ולזרוע אלא רק להשתמש בכלי. ואע"ג דהוי פס"ר, אין זה אלא פס"ר בדרבנן, שהרי אין זו דרך קצירה וכנ"ל. ואף שהמחבר והרמ"א נחלקו בסי' שי"ד בפס"ר דרבנן, ולדעת הרמ"א אסור, מ"מ כאן הוא פס"ר דלא ניח"ל, שהרי לא איכפת לו אם הפטריות ימותו או יחיו, וכבר כתבו הפוסקים שבפס"ר שלנח"ל בדרבנן גם לד' הרמ"א מותר. (עיין שו"ת באר — יצחק חאו"ח). ולפי"ז רק בפטרי דחצבא יש להתיר את השימוש משום שאינו מתכוין דהוי פס"ר דלא ניח"ל. אך בני"ד אמנם הקצירה היא פס"ר דלא ניח"ל, ואדרבה הדבר מוזק לו, שהרי מעונין שהעציץ ימשיך לפרוח, אך הזריעה אח"כ, הנגרמת מהמים הבאים ומשקים את העציץ מחדש הרי זה פס"ר דניחא ליה ויש לאסור.

ו. השקאה שאין לה תועלת אלא לאחר השבת

מיהו י"ל שבעציץ בני"ד אין לו תועלת מיידית בהשקאה בשבת, כי העציץ רווי מים כל הזמן. אלא שע"י ריקון המים מהמיכל הוא עלול להתייבש כעבור זמן ידוע (לדעת מומחים רק כעבור יום או יומיים, אם לא יותר), ולפחות בשבת אין כל תועלת בחיבור העציץ למים, ולכל היותר יש כאן הכנה משבת לחול, וכשאינו מתכוין לכך בודאי אין איסור הכנה. וצ"ע אם השקאה שאינה מביאה תועלת בשבת, אלא במוצ"ש, אסורה או מותרת.

ולכאורה יש לתלות זאת בשאלת האחרונים, שכל הזורע בשבת נקלט למוצ"ש! ומדוע בכל זאת חייב? לדעת האג"ט זורע ס"ק ח' חייב. (ועיין רש"ש ע"ג א' ועיין דבר אברהם ח"א כ"ג, ומנ"ח מצוה רצ"ח, חלקת יואב, מה"ק או"ח סי' י' ואפיקי ים ח"ב סי' ד' ענף א' ועוד) וכנראה דעת רוב האחרונים נוטה לדעת האג"ט שחחיוב הזריעה הוא מי"ד, למרות שהקליטה במוצ"ש. ולפחות מידי ספיקא דאורייתא לא יצאנו. וא"כ ה"ה תולדת זורע, דהיינו משקה, דינה כמו האב, שהמשקה בשבת, למרות שהתועלת במוצ"ש חייב.

אלא ש"ל שאין הכרח שהתולדה תידמה כאן לאב. עיין דבר אברהם סי' כ"ג שהביא בשם הלכות קטנות להר"י חגיז ח"א סי' רס"ו, וכן משתמע גם באבני נזר חאו"ח סי' מ"ח שהסברה שבזורע חייב מיד, ובאופה למשל חיב רק לכשיאפה, הוא משום שזורע אינו עושה אחר הזריעה דבר, אלא מאמין בחי העולמים וזורע ומכאן ואילך הכל תלוי במלאך האומר לצמח גדל. אין ביכולתו של ב"ו לשנות את חוקי הצמיחה, קצב גידולה, מזג האויר ומפגעי הטבע וכו'. מלאכת האדם נסתימה בזריעה עצמה. משא"כ אופה, המשך האפיה ג"כ

תלוי בו, להגדיל את האש או להקטינה, להגיס, להפוך את המאפה וכדו'. נמצא אפוא שאין הבדל מהותי בין מלאכת זריעה למלאכת אפיה, אלא שפעולת הזריעה מסתיימת בזריעה ופעולת האפיה אינה מסתיימת בהכנסה לתנור. לכן יתכן לומר שתולדת זריעה אינה דומה בהכרח לזריעה עצמה, אלא הדבר תלוי בצורת הפעולה. ומכיון שהשקאה תלויה באדם, שביכולתו להשקות יותר או פחות, בקצה כזה או אחר, ובהתאם לכך גם התפתחותו של הצמח תלוי במידה ידועה בצורת ההשקאה, לכן י"ל שהמשקה אינו חייב אלא על הצמחה בשבת עצמה ולא על הגודל במוצ"ש, דעל זה הוא פטור (ועיין להלן) י"ל עוד, שהמשתמש במתקן השטיפה בשבת לעולם אינו יודע אם הוא האחרון באותה שבת, או שמא יהיה מישהו אחריו. וא"כ לא ברור שהוא הגורם לכך שהצמח יהיה מושקה גם להבא, יכול להיות שהוא אינו מביא לצמח כל תועלת, לא בשבת ולא למוצ"ש². ומכיון שבדרך הטבע השימוש במתקן כזה נעשה לעתים תדירות ע"י כל בני הבית אין כאן מעשה ברור של איסור ע"י אדם מסוים. (אלא שסברה זו גופא תלויה בכך שחייב זורע הוא בקליטה ולא בזריעה, ולכן אם יש סיכוי שמישהו אחר ילקט את הזרעים לאחר שנזרעו הראשון פטור. אולי כאן יש סיכוי שמישהו אחר יבטל את מעשיו. ואם נאמר שהשקאה דומה לבישול א"ש).

ז. היתר משום גרמא

עוד י"ל שהזריעה כאן מותרת משום שהיא רק גרמא. שהרי כל מה שהאדם עושה אינו אלא הורדת המים מהמיכל, ואף זאת רק ע"י בידקא דמיא. אלא שלגבי ריקון המיכל זהו בידקא דמיא בכח ראשון שנחשב למעשה. אולם הרי איננו דנים ביחס לריקון, שהוא כאמור רק קצירה שלא כדרכה וללא כונה והוי פס"ר דלא ניה"ל. כל דיוגנו הוא לגבי הזריעה הנגרמת כתוצאה מכניסת המים למיכל אחרי ריקונו. וזהו הרי בידקא דמיא בכח שני, שאינו אלא גרמא בלבד כמבואר בחולין י"ח ב' ובסנהדרין ע"ז ב'.

אלא שלדעת הרמ"א בסי' של"ד לא הותרה גרמא אלא במקום הפסד מרובה. וכאן אין הפסד מרובה, כי כל קיומו של העציץ כאן אינו אלא לנוי בלבד. ואף כי דירה נאה מרחיבה את דעתו של האדם, אולם במקום כזה לא נראה הדבר חיוני עד כדי להחשיבו להפס"מ.

אך המהר"ל כגו"א לשבת ע"ג ב' חידש שפס"ר בגרמא מותר לכתחילה והובא דבריו בפוסקים. וא"כ כאן שהמדובר הפס"ר בגרמא יש להתיר לכתחילה.

ח. היתר משום כבוד הבריות

ועוד יש להתיר את השימוש במתקן השטיפה המדובר משום כבוד הבריות. שדבר מסתבר הוא ששטיפת שירותים צורך גדול הוא ויש בה משום כבוד הבריות,

2 תמוה, דאם מצד זה, הרי עכ"פ כל אחד בספק עומד, וכי משום דיתכן שאחר יהיה האחרון, והוא שיעשה האיסור, מאחר שהדבר הוא בספק מלאכה על כל אחד רמיא האיסור. וחייבים להמנע מספיקא. העורך.

וכשם שהתירו לטלטל אבנים לצורך כבה"ב (עיין שבת פ"א) כך יש להתיר שטיפה זו. מיהו זה נכון רק לגבי הורקת המיכל, שיש כאן רק קצירה דרבנן וכנ"ל, ומלאכה דרבנן הותרה משום כבה"ב. אך הזריעה שבאה בעקבותיה, כתוצאה ממילוי המים מחדש במיכל, אם נאמר שהיא מדאורייתא אין להתירה משום כבה"ב. אך לפש"כ שהזריעה כאן אינה אלא בגרמא ואסורה לכל היותר מדרבנן, יש להתירה משום כבה"ב.

אלא שבס"י שיי"ב המג"א בס"ק א' כתב שאם יש לו בית הכסא סמוך לביתו שאין שום אדם אחר נכנס לשם, אסור להכניס לשם אבנים בשבת, דהוה ליה להזמינם מע"ש ואין חשש שמישהו אחר ישתמש בהם. וא"כ גם כאן לא היה לו להשאיר את העציץ בע"ש, והיה עליו להסירו לפני שבת, כדי שלא יצטרך להסתמך על היתר כבה"ב בשבת. אך המשנ"ב כתב בשם הלבוש ובאר שמתירים גם כשיש לו ביה"כ כנ"ל, משום שאין אדם מעלה על דעתו להכין שם אבנים מע"ש. א"כ אף בני"ד י"ל לדעתם שאין אדם מעלה על דעתו להסיר את העציץ מע"ש ולכן מותר להשתמש בו בשבת משום כבה"ב.

ובערוה"ש כתב שגם במקום שיכול אדם להכין מע"ש אם לא הכין מה יעשה עתה כשלא הכין, הרי אינו יכול להימנע מלעשות את מה שמאולץ לעשות, משום כבה"ב, וכשהתירו לגמרי התירו. ולפי"ז גם בני"ד יש להתיר (אם כי יתכן שלא התירו אלא טלטול אבנים ולא דברים אחרים. וצ"ע).

אלא שבני"ד הדבר חמור יותר. שלא היה עליו להכניס מתקן כזה לביתו מעיקרא, בגלל בעיית השבת. ולפחות היה עליו לעשות שאלת חכם עובר להכנסת המתקן לביתו. ולכן אין להתיר לו עתה להשתמש במתקן זה בשבת משום כבה"ב, אלא יש להורות לו להסירו מביתו. ומסתבר אפוא, שהבא לשאול אם לרכוש מתקן כזה יש להורות לו שהדבר אסור. אך מי שכבר הכניס מתקן כזה לביתו צ"ע אם להורות לו להוציאו. מיהו זה מסתבר שהבא לשאול בשבת כדת מה לעשות יש להתיר לו משום כבה"ב לשבת זו בלבד.

אולם לפי הנימוקים האחרים שכתבנו לעיל, ולא משום כבה"ב, יש להקל גם לכחילה להכניס מתקן כזה הביתה. וסברת כבה"ב אינה אלא כסניף לקולא.

ט. המשך מלאכה

עוד יש לדרן בהיתר החזרת המים למיכל מדין מוסיף שמן בנר. שמכיון שהעציץ רווי מים, חיבורו למיכל המים מחדש, לאחר ריקונו, אינו אלא כמוסיף מים, והדבר דומה למוסיף שמן בנר. ובמוסיף שמן בנר אסור משום מבעיר. ולדעת הרא"ש חיובו משום מאריך הבערה וא"כ ה"ה מאריך השקיה של צמחים. ועיין באב"י או"ח סי' מ"ח ס"ק י"ז שהחלקת — יואב הקשה על הרא"ש, למה לי משום מאריך הבערה, תפ"ל משום שיש בילה בלח, והשמן שמוסיף בנר מתבער מיד? והאב"י תירץ את קושיתו שחיוב הבערה אינו על השמן שנתבער, אלא על תוספת האש ולכן חייב רק משום הארכת הבערה. ולפי"ז בני"ד אין בילה של המים

3 הדברים צ"ע רב. שאמנם האיסור אינו מצד השמן שנתבער ע"י השריפה אלא מצד ההבערה שלו. אך

החדשים בעציץ הרווי וא"כ אין לאסור מטעם זה. ⁴ אך מטעם הארכת השקיה יש לאסור כמו שאוסר הרא"ש הארכת הבערה. אלא שדברי הרא"ש צ"ע מה האיסור בהארכת הבערה? הרי המלאכה כבר נעשית והוא רק מאריך את המשך פעולתה ואין כאן מלאכה? עיין שבת מ"ח א', שאוקומי מותר ורק אלוודי מוליד אסור. אמנם שם מדובר במים שהיו חמים מקודם והוא רק שומר את חומם וא"כ אין כאן שום פעולה אלא רק החזקת חום בלבד, משא"כ בהבערה, תוספת השמן מאריכה את פעולת הבערה שע"י התוספת הנר דולק ויש כאן המשך מעשה של הבערה. ומצינו בעוד מקום שהמשך מלאכה מותר, בצד צבי, עיין שבת ק"ו ב' ישב בראשון על הפתח ומילאהו וכא השני וישב בצידו אע"פ שעמד הראשון והלך לו הראשון חייב והשני פטור. וע"כ הטעם שהשני פטור הוא משום שממשיך את מלאכת הצידה של קודמו ואינו צד מחדש. וא"כ ה"ה למלאכת הבערה ההמשך של ההבערה צריך להיות מותר. ועיין אב"נ סי' קצ"ג שדחה ראייה זו משום שאחרי שהצבי ניצוד אין בשמירתו מלאכת צידה כלל. והדבר דומה לאוקומי מוקים במים חמים, שאינו ממשיך לכשלים, שהרי בישראל נגמר ואין בישראל אחר בישראל ורק שומר את חומם וה"ה שומר צבי. אך בהבערה עושה מלאכה בהמשך ההבערה. (ומכאן יש להצריך עיון על פסקי הלכה שנפסקו ע"י פוסקי דורנו המבוססים על העקרון של המשכת המצב, כגון מש"כ הגרשו"א בספרו קובץ מאמרים בענין מקרר חשמלי שהוא מתיר להאריך את פעולתו ודימה זאת לנועל את הדלת בפני הנר אע"פ שע"כ מאריך את זמן הבערתו, עיין סי' רע"ז. ולכאורה קשה מהרא"ש האוסר להוסיף שמן בנר משום הארכת הבערה? ואולי יש לחלק בין מוסיף שמן בנר גם אם נאמר שהמלאכה אינה בשמן אלא בהבערה מ"מ עושה מעשה בגוף הדבר הבורע, משא"כ נועל דלת בפני הנר שעושה מעשה מונע ומחוץ לנר. ויתכן שהארכת פעולתו של מקרר חשמלי הוא מעשה מונע ומחוץ למנוע. (וצ"ע). ⁵

מאשר שיש בילה, נמצא שיתכן שהשמן הנוסף, דוחה את השמן שהיתה האש אוחות בו, וכא במקומו, וטור אם האש אחזה בתבילת עצים, וכא האחד ודחק עץ בתוך התבילה, ועי"ז נדחה עץ שהיתה האש אוחות בו, אילולא העץ ששם עכשיו במקומו, האם נאמר שאין כאן מלאכת מבעיר? העורך.

⁴ קשה לקבוע שיש בצמח משום ריח, אא"כ תוספת המים מזיקה לו שמרקיבה שרשיו וכי"ב. שאל"כ תוספת מים מוסיפה צמיחה, שע"י מתוספים בצמח עלים ושריגים, ציצים ופרחים, וכי מה גבול נתת לו שלא יגדל, ומאחר שמעונין הוא בצמח, מן הסתם יש לו ענין גם בהגדלתו, א"כ תוספת המים היא ממש מצמיחה. משו"כ אמרין המשקה מים לצמחים, ואין מזכירים הבחנה בין שהי' מושקה מקודם או לא, כי עכ"פ תוספת יש בה משום תוספת הצמחה. העורך.

⁵ פעולת החשמל במנוע, שאינה אלא סיבוב הגלגל בצורה מהירה אין בה משום מלאכה, רק סגירת המעגל וציירת הזרם — אם מצד מכה בפטיש ואם משום בונה, ע"כ כל שהמעגל כבר סגור, אין בהמשך משום מלאכה. ואין הדבר כן בהבערה, כי החלק שכבר נדלק ובער איננו והמשך ההבערה הוא האחות האור בטפה החדשה של השמן, היא למעשה אותה פעולה עצמה כמו בהתחלת הבערה. וה"ה בכל מקום שלא רק התחלת הפעולה היא המלאכה, כי כל רגע ורגע יש בפעולה משום מלאכה, ל"ש לדון מצד המשך הפעולה הקודמת. העורך.

עכ"פ הארכת השקאתו של העציץ דומה למוסיף שמן בנר שמאריך את הבערתו ויש לאסור את הדבר.

ויש לחלק בין מוסיף שמן בנר שההבערה תימשך בשבת עצמה, לבין מוסיף שמן בנר שיש לו שמן לכל השבת והתוספת תועיל רק למוצ"ש, ואף לדעת החלקת יואב החולק וסובר שמלאכה הנעשית במוצ"ש אסורה בשבת כבר כתבנו לעיל שמכיון שמטבע הדברים השימוש במתקן כזה נעשה לעתים תכופות ואין אדם יודע אם הוא האחרון שמחמתו תיעשה המלאכה, ויתכן שמישהו אחר יבטלה. אין לחייבו על מלאכה זו (אלא שלפי מה שכתבנו לעיל בסוף פ' ו' סברה זו תלויה בגדר זריעה אם החיוב על הזריעה או על הקליטה, לדעת הח"י שהחיוב על הקליטה ובכ"ז חייב על הזריעה בשבת. א"כ ה"ה כאן חיוב על ההשקאה בשבת ורק אם מישהו אחר יבטל בפועל את מעשיו יפטר, אך א"א להתיר על סמך האפשרות שמישהו אחר עלול לבטל את מעשיו. וצ"ע בכ"ז).

א"כ לפחות לדעת האב"נ יש להתיר בנ"ד משום מאריך מלאכה. ואפי' לדעת החלקת יואב שמלאכה הנעשית במוצ"ש אסורה בהמשך מלאכה יתכן שיתיר ומוסיף שמן בנר טעון לדעתו שהמלאכה היא בשמן המתבער וכבר כתבנו שבעציץ אין בילה ואין לאסור מטעם זה.

בצירוף כל הטעמים הנ"ל יש אפוא להתיר את השימוש במתקן השטיפה הנ"ל.

סיעתא מהר צבי

ומצאתי בשו"ת הר צבי חאו"ח ח"א סי' קל"ה שדן בשאלה דומה, במי שופכין המקלחין לאילן, והאילן רווי מים כל הזמן ונמצא ששפיכת השופכין בשבת אינה משקה אותו וכל תועלת ההשקאה היא רק למוצ"ש. ואף הוא הוזהר תוספת השקאה זו לנותן שמן בנר, שלדעת האמרי בינה (דיני יו"ט סי' י"ט) אם התועלת של השמן היא רק במוצ"ש אינו חייב. אלא שהוא נשאר בקושיה מדין בילה, שגם השמן הנוסף מתבער בשבת תיר' האב"נ שהחיוב הוא על האש ולא על השמן שנתבער, לא הביא).

והגרצ"פ תי' בשני אופנים:

(א) המשך הבערה אינו מלאכה והביא ראייה מס"ק י' ממרבה בחבילה, שאם גם בלעדיו היתה האש דולקת לא מתחייב על התוספת ולענ"ד ל"ד, בנוזיקין חיובו על הנזק וכל שהנזק היה נעשה בלעדיו אין לחייבו על מה שהוסיף, כי סו"ס במעשיו לא הביא כל תועלת. משא"כ בשבת חיובו על מעשה המלאכה, וכיון שהוסיף במלאכה נחשב למי שעושה מלאכה, אלא א"כ נפטור אותו מדין שנים שעשאוה. אך כל זה נכון רק אם נאמר שהמלאכה היא באש ולא בשמן.

(ב) מכיון שהנר היה דולק גם בלי תוספת השמן הרי זו מלאכה שאצל"ג ודימה זאת לסוכה ל"ג למלקט ענבים מהדס ביו"ט ויש לו הדס אחר מותר משום פס"ר דלא ניה"ל, שהרי אינו צריך להדס זה. אלא שהקשה על עצמו שאין הדברים דומים. כשיש לו הדס אחר אינו צריך את התיקון בכלל והרי"ז מלאכה שאצל"ג, אך בתוספת שמן לנר יש לו תועלת לאחר השבת. אולם לפש"כ שם בתחילת התשובה במלאכת זריעה החיוב הוא על הזריעה שנעשתה בשבת, למרות שהקליטה במוצ"ש, כיון שעיקר הזריעה היא האפשרות שהיא תיקלט מיד, אך בהשקאה כשהצמח רווי מים ואין עכשיו כל תועלת, אלא כל התועלת היא

רק במוצ"ש, לא נעשתה בשבת שום פעולה אסורה ולכן מותר. וא"כ ה"ה בנותן שמן בנר, כשהנר יכול לדלוק כל השבת והתוספת תועיל רק למוצ"ש, לא נעשתה בשבת כל פעולה אסורה. מה גם שחידוש הוא שחידשה התורה בזריעה שעצם הנחת הזרעים בקרקע והאפשרות לקליטתם היא האסורה, אך במלאכת הבערה לא אסרה התורה אלא הבערה בפועל בשבת ולא הכנה למוצ"ש וא"כ אין להחשיב את הבערה במוצ"ש למלאכה הצריכה לגופה.

עכ"פ העולה מדברי הגרצ"פ שגם השקאה בכג"ד שהשקאה אין לה תועלת בשבת אלא רק במוצ"ש מותר.

ועיין מנחת שלמה להגרשז"א עמ' תקמ"ט תקנ"ג שהסתמך על תשובה זו של הגרצ"פ לקבוע עקרון כללי שכל דבר הנעשה מאליו, אע"פ שגם האדם מצטרף למעשה אין זו מלאכה, ע"ש.

וא"כ העולה מכל דברינו שהשימוש במתקן הנ"ל מותר בשבת.